

Ivana Franić

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
ifranic@ihjj.hr

LEKSIKOGRAFSKI STATUS BROJEVNIH RIJEČI U *RJEČNIKU HRVATSKOGA KAJKAVSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA*

U radu se prikazuje i analizira leksikografski status brojevnih riječi u *Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. Prilaže se popis brojevnih riječi obrađenih u rječniku, utvrđuje se u kojoj su mjeri u rječničkome članku zastupljeni elementi gramatičkoga opisa i navode li se oni dosljedno. Analiziraju se elementi definicije brojevnih riječi i njezina koherentnost.

1. Uvod

Poznato je da su rječnik i gramatika dva komplementarna dijela jezičnoga opisa. Njihov je međuodnos možda ponajbolje obrađen u teoriji integralnoga opisa jezika Jurja Apresjana (1986.). I u hrvatskoj su jezikoslovnoj literaturi o tome opširnije pisali mnogi autori. Njihova se proučavanja odnose s jedne strane na strukturu standardnoga jezika, donesenu u gramatici, a s druge strane na jednojezični rječnik. Dodatnu dimenziju leksikografskoj problematici daje izradba povijesnoga rječnika, odnosno rječnika kojega od povijesnih književnih jezika kakav je npr. bio kajkavski književni jezik. Kako izradba *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnoga jezika* (dalje u tekstu KRj) traje već dulje vrijeme (dosad je izišlo deset svezaka), obrađivači se i danas često susreću s novim izazovima, preispituju usvojenu metodologiju obradbe, preciziraju je i usustavljaju.

Neposredan povod za nastanak ovoga rada obradba je rječničke natuknice *prvi*. Suočeni s nemalim teškoćama koje brojevne riječi postavljaju pred leksikografe, odlučili smo potanje istražiti kakav je njihov leksikografski status u KRj-u.

2. Brojeвне riječi u jezičnim priručnicima

Stalno supostavljanje rječnika i gramatike obveza je koja se postavlja pred svakoga leksikografa. „Svaki bi leksikolog trebao biti gramatičar i obratno“ napisao je Miro Kačić (1994: 297) govoreći o odnosu rječnika i gramatike. No, je li to doista i moguće, osobito kada su u pitanju brojevi kao izrazito fluidna i nejedinstvena vrsta riječi? Precizna i razrađena metodologija uvjet je za kvalitetnu leksikografsku obradbu, a takav pristup zahtijeva i sveprisutna i danas nezaobilazna primjena računala u leksikografiji.

Pod brojevnim riječima razumijevamo skup jezičnih jedinica koje znače brojnost.¹ One pripadaju različitim vrstama riječi, ali su tvorbeno, funkcionalno i semantički tijesno povezane. Zato će u ovome radu biti riječi o glavnim brojevima, o zbirnim brojevima, o brojevnim pridjevima koji se ubrajaju u pridjeve i o brojevnim imenicama koje pripadaju razredu imenica. Tim četirima podrazredima brojevnih riječi pridružiti ćemo i podrazred rednih brojeva jer su oni s njima u semantičkoj vezi: znače mjesto koje u brojnom nizu zauzima predmet.

O izdvajanju brojeva u samostalnu vrstu riječi već se u literaturi dosta pisalo pa se za potrebe ovoga rada nećemo time detaljnije baviti.² Ponovit ćemo tek činjenicu da su brojeвне riječi vrlo različito definirane u jezičnim priručnicima. Spomenimo da Težak i Babić u svojoj gramatici neke brojeвне riječi određuju po dvojnome kriteriju: na primjer *stotina* i *tisuća* po značenju su brojevi, a po obliku i funkciji imenice i pridjevi. Glavne brojeve neki jezikoslovci smatraju priložima (Brozović – Ivić 1988: 29), tvrdeći da većina glavnih brojeva nema morfološku strukturu, da obavljaju istu funkciju kao količinski prilozi, nemaju kategorije roda, broja i padeža – osim brojeva do pet. U *Hrvatskoj gramatici* brojevi se ubrajaju u leksičke (punoznačne ili autosemantične) riječi (Barić i dr. 2005: 99). Navodi se da su brojevi „riječi koje kazuju a. koliko jedinica ima onoga što znači riječ uz koju stoje [...] to su **glavni (kardinalni) brojevi**; b. koliko jedinica treba odbrojiti da se dođe do nekog predmeta, da se utvrdi koji je po redu u prostoru ili redoslijedu [...] to su **redni brojevi**“. Također se ističe da glavni brojevi mogu biti jednočlani i višečlani, a jednočlani osnovni i izvedeni. Potom se navode sljedeće vrste brojevnih riječi: glavni, redni, zbirni, brojni pridjevi i brojne imenice (Barić i dr. 2005: 214–221). Uz ta dobro poznata teorijska i praktična razmatranja o brojevima navest ćemo i ona koja donose neki manje poznati i manje citirani je-

---

¹ Naziv preuzet iz mjeriteljstva, uvodi se u Tafra 2005: 40 (članak *Morfološka obilježja brojevnih riječi* koji je jedan od izvora za djelo *Od riječi do rječnika* (2005.) objavljen je 2000. g.). *Brojnost* zamjenjuje često rabljeni naziv *izbrojena količina* koji je suprotstavljen nazivu *neizbrojena količina*.

² V. opširnije o tome u Tafra 1989: 219–225.

zični priručnici, ali i gramatički opis brojeva u samome kajkavskome književnom jeziku iznesen u radu A. Šojata *Kratki navuk jezičnice horvatske* (1970.).

Poslužiti ćemo se prije svega francuskim jezičnim priručnicima jer se oni rjeđe spominju u hrvatskoj jezikoslovnoj literaturi. Tako rječnik *Le Petit Robert* kod glavnih brojeva *un* ‘jedan’ i *deux* ‘dva’ navodi oznaku *adj. num.* što znači *adjectif numéral*, tj. brojevni pridjev. Redni brojevi *premier* ‘prvi’ i *second* ‘drugi’ obilježeni su gramatičkom odrednicom *adj.* što bi značilo da se smatraju pridjevima. Čistim brojevima, nazovimo ih tako, smatraju se tek leksemi *trois* ‘tri’, *quatre* ‘četiri’, *neuf* ‘devet’ koji sadrže gramatičku odrednicu *adj. num. inv.*, tj. *adjectif numéral invariable* ‘nepromjenljiv brojevni pridjev’. *Mille* ‘tisuća’ nosi odrednicu *adj. et n.*, dok je *million* ‘milijun’ označen odrednicom *n. m.* ‘imenica muškoga roda’. Izvedeni pridjev *millième* ‘tisući’ nosi odrednicu *adj. et n. m.* (s dodatnom obavijesti u prvome značenju *adj. numéral ordinal* ‘redni brojevni pridjev’), dok *millionième* ‘milijunti’ ima odrednicu *adj. et n.* s pododrednicom u prvome značenju *adj. num. ordinal* ‘redni brojevni pridjev’. Na tragu toga je i praksa u priručniku *Le bon usage*, u kojem se brojevi obrađuju pod poglavljem *Le déterminant numéral*, s podnaslovom *Les adjectifs numéraux*. *Cent* ‘stotina’, *mille* ‘tisuća’, *million* ‘milijun’ i *milliard* ‘milijarda’ obrađuju se u potpoglavlju *Les noms numéraux* ‘Brojeвне imenice’. Vidimo da se i u ovome slučaju vodi računa o dvostrukoj prirodi brojeva: morfološki su to imenice, značenjski označuju što brojivo. Sličan pristup u osnovi imaju i autori Arrivé, Gadet i Galmiche u popularno nazvanoj ‘znanstvenoj’ i ‘drugačijoj’ gramatici *La Grammaire d’aujourd’hui*, koja je, međutim, metodološki nešto drugačije izvedena. Riječi *un million*, *un milliard* smatraju se imenicama (kao i *un billion*, *un trillion*, itd.). Redni brojevi nalaze se u poglavlju *Adjectivalisation des cardinaux* ‘Popridjevljenje glavnih brojeva’. Redni se dakle brojevi tvore od glavnih, no ta morfološka bliskost ne smije prikriti činjenicu da je njihovo sintaktičko ponašanje potpuno drugačije. Redni su brojevi stoga, po mišljenju tih autora, pravi pridjevi, jer imaju pridjevima identičnu uporabu. Kao atributi uvijek su antepozicionirani, ali se ne mogu stupnjevati (Arrivé – Gadet – Galmiche 1986: 429). Gramatika autorâ Duboisa i Jouannona brojeve obrađuje u poglavlju *Adjectifs numéraux* ‘Brojevni pridjevi’. Lucien Tesnière u svojoj strukturalnoj sintaksi brojeve naziva *pojedinačnim količinskim pridjevima* (fr. *adjectifs de quantité particuliers*). Brojevi se dakle ubrajaju u razred pridjeva i to na temelju *prirode apstraktnoga pojma koji izriču* (Tesnière 1959: 69).

Vrlo je zanimljivo razmišljanje autorica Z. Mrazović i P. Vukadinović u *Gramatici srpskohrvatskoga jezika za strance*. Nastala na zasadama ovisnosne gramatike kojoj je temelje udario Tesnière, ta opsežna gramatika tvrdi da su brojevi zapravo *kvantifikativne imenice*. Broj *jedan* ne smatra se imenicom, nego determinativom, a pridjevni brojevi (*dvoji*, *troji*, kao i redni brojevi *prvi*, *drugi*) jesu pri-

djevi (Mrazović – Vukadinović 1990: 238). Zbirni su brojevi *dvoje, troje, četvero, petero, šestero*, a kvantifikativnim imenicama na *-ica* smatraju se *dvojica, trojica, četvorica, šestorica, desetorica*.

Kratak opis brojeva kao vrste riječi u kajkavskome književnom jeziku dao je Antun Šojat. U opsežnoj studiji *Kratki navuk jezičnice horvatske* u dijelu o morfologiji autor brojeve izdvaja kao samostalnu vrstu riječi. Uz osnovna morfološka obilježja brojeva autor osobito ističe nekoliko specifičnosti kajkavskoga sustava brojevnih riječi. Jedna od njih jest čuvanje promjene svih brojeva po padežima (broj *jeden* ima tri roda, broj *dva* razlikuje dva roda, a svi ostali brojevi imaju samo jedan oblik za sva tri roda (Šojat 1970: 87). Brojevi 11–19 čuvaju u kajkavskome književnom jeziku svoj stariji lik *jedenadeste, dvanadeste* itd. sve do 19. stoljeća, a već u 17. stoljeću pišu se i stegnuti oblici *dvanajst, trinajst*. Redni se brojevi sklanjaju kao pridjevi. Kao i glavni brojevi, i redni su doživjeli fonološke promjene; brojevi od 11 do 19 ustalili su se u likovima *jedanajsti, dvanajsti* itd. Ostali su redni brojevi od samoga početka kajkavske pismenosti isti kakvi su i danas: *pervi, drugi, tretji* (s različitim fonološkim varijacijama). Kako tvrdi Šojat (1970: 88), u suvremenim se kajkavskim govorima sve više gube brojevni pridjevi koji su u kajkavskoj književnosti obilato zastupljeni (*dvoj, peteri, šesteri, četveri*).

U uvodnome dijelu KRj-a donosi se *Opis obradbe i upute za služenje rječnikom*, u kojemu se brojevi spominju vrlo kratko u potpoglavlju *Natuknica*. Kaže se sljedeće: „*Složeni brojevi* (redni i glavni) ne donose se kao posebne natuknice; kao posebne natuknice donose se samo osnovni brojevi, ali se i osnovni brojevi mogu potvrđivati složenim brojevima u kojima su sadržani“ (Finka 1984: 50).

Kako vidimo, leksikografska praksa nije ujednačena u primjeni gramatičkih načela. To je zasigurno stoga što još ne postoji suglasje jezične znanosti oko statusa brojevnih riječi. I ako se činilo da su respektabilne svjetske leksikografije, na primjer francuska, načinile kvalitativne pomake naprijed, uvidom u relevantne priručnike utvrdili smo da tomu nije tako. Stoga se s punim pravom može reći da se „kada se govori o odnosu gramatike i rječnika govori u stvari o tradicionalnoj gramatici.“ (Kačić 1994: 299). Analizom korpusa brojevnih riječi u KRj-u prikazat ćemo na koji se način tomu nimalo jednostavnom problemu pristupilo u leksikografskoj obradbi jednoga povijesnoga rječnika.

3. Opis korpusa i njegova analiza

Leksikografski status brojevnih riječi istražili smo na korpusu koji obuhvaća obrađenu rječničku građu zaključno sa, zasad posljednjim, desetim objavljenim sveskom, odnosno natuknicom *poniznomolben*. Stoga su izvan korpusa ostale

brojevnih riječi koji počinju onim slovima abecede koja još nisu obrađena. Obradba leksičke građe još uvijek traje: trenutačno je obrađeno oko 50 000 natuknica, a očekivani je broj oko 80 000.³ Već se na prvi pogled može uočiti da KRJ obiluje različitim vrstama brojevnih riječi. To nas, ipak, ne mora čuditi jer je riječ o leksikografskome djelu koje bilježi književni jezik koji se koristio i razvijao tristotinjak godina, pa će se u njemu uz kanonske likove leksema redovito naći i mnoge njihove inačice – varijantno-sinonimni leksemi.⁴ Iako (podrobnija) analiza potvrđenosti i uopće širega repertoara brojevnih riječi nije predmet ovoga rada, smatramo da nije naodmet i na primjeru ovoga *zatvorenoga* razreda riječi pokazati iznimno leksičko bogatstvo trostoljetnoga kajkavskoga književnog izričaja.

Istaknut ćemo zasvjedočene oblike komparativa i superlativa rednoga broja *prvi*. Oblici komparativa glase *prveši, prvejši, prveji, prveći*, a superlativa *najprveši, najprvejši, najprveji*. Zabilježeni su u rječniku *Radices latine linguae* iz 1788. (autor nije naznačen, u KRJ-u se navodi kao X) te u Belostenčevu *Gazofilaciju* s. v. **antistes** ... *duhovni poglavar ali najpervei i najpoglavitei redovnik, biskup, opat; apprimus* ... *ravno najpervi i najpoglavitei, vno go pervei, cardinalis* ... *najvekši, najpervei, princeps* ... *najpervešemu biti* te u primjeru iz igrokaza *Velikovečnik* s kraja 18. stoljeća.⁵

Za ilustraciju leksičkoga bogatstva brojevnih riječi u KRJ-u navest ćemo nekoliko zanimljivih primjera. Kao temeljna natuknica navodi se glavni broj *četrinajst*, a zabilježene su sljedeće njegove varijante: *četerinajest, četiranajest, četirinadeset, četirinadeste, četirinajest, četrnadest, četrnadeste, četrinajs, četrinajest, četirinadeste*. Isto tako, uz natuknicu koja obrađuje redni broj *dvanadeste* zasvjedočene su sljedeće varijante: *dvanaest, dvanajest, dvanajst, dvanajste, dvanist*. Za glavni broj *dvesto* potvrđene su sljedeće varijante: *dveste, dvestie, dviestie, dvista*. Situacija je slična i kada su u pitanju redni brojevi. Tako *četrti* ima varijante *črti* i *čtvrtri*. Redni broj *četrinajsti* obiluje varijantama: *četrtrinadeste, četrtrinadesti, četrtonadesti, četveronadesti, četveronajsti, čtirinadeste, črtinadeste, četirinadeste, četirinadesti, četirinajest, četrnadesti, četrnajsti*. Varijante rednoga broja *devetnajsti* su *devetinadeste, devetinadesti, devetnadesti, devetonadesti*, a broja *dvadeset* oblici *dvadeseteri, dvadeseti, dvajset, dvajseti, dvajst*.

---

³ Leksikografska obradba KRJ-a odnedavno je digitalizirana, što uvelike olakšava posao obrađivačima jer omogućuje mnogo bolju preglednost dosad obrađene građe.

⁴ Nazivak *varijantno-sinonimni leksem* preuzimamo od Vesne Zečević koja tvrdi da je npr. u dijalektnome rječniku svaki leksem punovrijedna jedinica leksičkoga sustava govora u kojem je zabilježena. Prema mišljenju iste autorice svi bi se varijantno-sinonimni leksemi trebali obraditi kao posebne natuknice. *Usp.* Zečević 1998: 407.

⁵ *Kaj bi ja voļu na ... stališ odlučenu, kaj pri vsakom dobrom mladencu najprveša skrb biti mora, za grehotu držal* (str. 83).

S pravom možemo govoriti o velikoj raznolikosti izražajnih mogućnosti jedne književne *koine* kada su u pitanju brojne riječi. Dobro je da su svi ti varijantno-sinonimni leksemi uvršteni u korpus kao samostalne natuknice.

U korpus koji će biti predmet naše analize uvrstili smo brojne riječi kako ih obično navode hrvatske gramatike: glavne brojeve, redne brojeve, zbirne brojeve, brojne pridjeve, brojne imenice. Radi bolje preglednosti brojnih riječi donosimo ih u tablicama. Uz brojnu riječ koja je izdvojena kao natuknica, donose se i sljedeći podatci: gramatička odrednica pridružena natukničkoj riječi, gramatička definicija (ako postoji) te semantička definicija s razrađenim značenjima.⁶ U slučajevima izostanka kojega dijela strukture rječničkoga članka stavljamo oznaku praznoga polja /. Ne pretendirajući na iscrpnost, u korpus smo uvrstili samo one natuknice pod kojima je doneseno značenje brojne riječi te na koju upućuju drugi varijantno-sinonimni leksemi uspostavljeni kao samostalne natuknice.

Glavni brojevi

	NATUKNICA	GRAMATIČKA ODREDNICA	GRAMATIČKA DEFINICIJA	SEMANTIČKA DEFINICIJA
GLAVNI BROJEVI	jeden	num.	/	jedan 1. glavni broj jedan a. u samostalnoj upotrebi b. u atributivnoj upotrebi c. u složenim brojevima 2. u imeničkoj službi 3. za iskazivanje najmanje moguće mjere 4. samostalno i u svezi <i>jeden sam</i> 5. zajednički za više njih 6. poznat 7. a. ističe osobu ili stvar među ostalima iz grupe b. služi za isticanje imenice uz koju stoji c. neki, nekakav, bilo koji 8. u svezama

⁶ Elementi definicije prenose se u izvornome zapisu.

GLAVNI BROJEVI	dva	num.	/	dva 1. glavni broj dva a. u samostalnoj upotrebi b. u atributivnoj upotrebi c. u imeničkoj službi d. u složenim brojevima 2. znamenka broja dva 3. manja količina čega 4. u svezama
	obodva	num.	glavni broj obodva kojim se ističe povezanost dviju osoba dvaju predmeta, pojmova; i jedan i drugi, obadva, oba	1. u općem značenju bez naznake točne upotrebe i funkcije 2. u atributnoj upotrebi 3. u im. službi: obojica, oboje, obje
	četiri	num.	/	četiri 1. glavni broj četiri a. u samostalnoj uporabi b. u atributivnoj uporabi c. u imeničkoj službi d. u složenim brojevima 2. znamenka broja četiri 3. u svezama
	pet	num.	/	1. glavni broj pet a. u samostalnoj upotrebi b. u atributnoj upotrebi c. u imeničkoj službi d. u adverbnoj službi e. u složenim brojevima 2. znamenka (arapska, rimska) broja pet 3. izr.

GLAVNI BROJEVI	osem	num.	/	1. glavni broj osam a. u samostalnoj upotrebi b. u atributivnoj upotrebi c. u složenim brojevima d. u svezi s <i>puti</i> 2. znamenka broja osam 3. u svezi
	devet	num.	/	devet 1. glavni broj devet a. u samostalnoj upotrebi b. u atributivnoj upotrebi c. u složenim brojevima
	deset	num.	/	1. glavni broj deset a. u samostalnoj upotrebi b. u atributivnoj upotrebi c. u imeničkoj službi 2. znamenka broja deset 3. u svezi
	jedenajst	num.		jedanaest 1. glavni broj jedanaest a. u samostalnoj upotrebi b. u atributivnoj upotrebi 2. znamenka broja jedanaest 3. u svezama
	dvanade- ste	num.	glavni broj dvanaest	a. u atributivnoj upotrebi b. u im. službi
	dvadeset	num.	glavni broj dvadeset	a. u samostalnoj upotrebi b. u atributivnoj upotrebi c. u složenim brojevima
	pedeset	num.	glavni broj pedeset	1. u samostalnoj uporabi 2. u atributivnoj uporabi
	dvjesto	num.	glavni broj dvjesto	a. samostalno b. u atributivnoj službi c. u složenim brojevima
	četiristo	num.	glavni broj četiristo	a. u samostalnoj uporabi b. u atributivnoj uporabi c. u složenim brojevima

GLAVNI BROJEVI	petsto	num.	gl. broj petsto, pet sto- tina	1. samostalno 2. u atributnoj upotrebi 3. u adverbnoj službi 4. u složenim brojevima
	hiljada	f.		hiljada 1. glavni broj, tisuća 2. (vrlo) mnogo, mnoštvo 3. izr.
	jezero	num.	/	glavni broj tisuća, hiljada 1. a. u samostalnoj upotrebi b. u atributivnoj službi c. u složenim brojevima d. u imeničkoj službi 2. <i>mat.</i> tisućica 3. <i>isto što</i> jezerača 4. mnoštvo, velik broj 5. u svezama
	milijon	m.	/	1. glavni broj milijun a. u samostalnoj upotrebi b. u atributivnoj službi c. u složenim brojevima d. u imeničkoj službi 2. <i>mat.</i> znamenka na sedmom mjestu ispred decimalnog za- reza 3. samostalno i u svezama

Glavni su brojevi riječi koje kazuju koliko jedinica ima onoga što znači riječ uz koju stoje (Barić i dr. 2005: 214). U potkorpusu glavnih brojeva u KRj-u vidljivo je da svi oni imaju gramatičku odrednicu *num.* uz iznimku riječi *hiljada* i *milijon* koje su označene kao imenice oznakom *f.*, odnosno *m.* Kod glavnoga broja *obodva* nema jasnoga razgraničenja gramatičke i semantičke definicije. U *Hrvatskome su enciklopedijskom rječniku* riječi *stotina*, *milijun* i *tisuća* označene kao imenice, *stotinu* i *tisuću* kao prilozima. U *Rječniku hrvatskoga jezika* ur. Jure Šonje *tisuća*, *stotina* i *milijarda* imaju odrednicu *ž br*, što znači brojevnica ženskoga roda, dok uz *milijun* stoji *m br*, tj. brojevnica muškoga roda. Ožegov uz glavne brojeve donosi odrednicu *числим. колич.*, uz redovitu definiciju *число, цифра* i *количество* + broj koji je u natukničkoj riječi. *Тысяча, миллион, миллиард* navode se kao imenice, dok se od njih izvedeni pridjevi bilježe u okviru iste natuknice uz oznaku *прил.* U *Slovaru slovenske*

ga knjižnoga jezika brojevi *stotina*, *milijon*, *milijarda* označeni su imeničkim odrednicama za rod (*m* i *ž*), dok *tisoč* ima odrednicu *štev. neskl.* ‘števnik’ ‘nesklonjiv’. Prema tome, obradba glavnih brojeva u KRj-u uglavnom je usklađena s obradbom u drugim rječnicima, uz iznimku broja *jezero* koje ima gramatičku odrednicu *num.* Prije svega, složiti ćemo se s mišljenjem B. Tafre (1989. i 2005.) koja smatra da bi se pri leksikografskoj obradbi riječi *milijun* moglo postupiti dvojako: a) ili uspostaviti dvije natuknice *milijun*, *br.* i *milijun*, *m.*, jer prva (kao u primjeru *milijun puceta*) nema kategoriju broja, dok *milijun*, *m.* ima kategoriju broja i češće se rabi u množini (primjer *milijuni puceta*), b) ili obradbu svesti pod jednu natuknicu, pri čemu se opet može postupiti na dva načina: jedan je da natuknica bude određena kao imenica i da se u posebnom odjeljku unutar istoga članka obradi funkcija natuknice kao broja, a druga da se natuknica odredi kao broj koji može doći i u imeničnoj funkciji.⁷ Od tih dvaju vrlo praktičnih rješenja mi bismo se odlučili za prvo jer smatramo da se time jasno ističe razlika između glavnoga broja *milijun* i imenice *milijun*.

Redni brojevi

	NATUKNICA	GRAMATIČKA ODREDNICA	GRAMATIČKA DEFINICIJA	SEMANTIČKA DEFINICIJA
REDNI BROJEVI	drugi	num.	drugi	I. redni broj od dva (2) II. pridjev (često u im. službi)
	četrti	num.	/	1. redni broj od četiri; četvrti 2. u svezama (...)
	peti	num.	/	1. a. redni broj od pet, peti b. u atributnoj službi c. u im. službi d. u složenom broju 2. u svezama (...)
	osmi	num.	/	1. redni broj od osam, osmi 2. u svezama (...)

⁷ V. o tome Tafra 1989: 229–232 i 2005: 14–15.

REDNI BROJEVI	2. deveti	num.	redni broj od devet	1. deveti 2. u složenim brojevima 3. u svezi (...)
	deseti	num.	/	1. redni broj od deset; deseti 2. (n.) u imenskoj službi 3. u svezama (...)
	jedenajsti	num.	redni broj od jedanaest	jedanaesti
	2. dvana-desti	num.	redni broj od dvana-deste	dvanaesti
	2. dvadeseti	num.	redni broj od dvadeset	1. dvadeseti 2. u složenim brojevima
	2. četrdeseti	num.	redni broj od četrdeset	četrdeseti
	pedeseti	num.	redni broj od pedeset, pedeseti	1. u samostalnoj uporabi 2. u atributivnoj uporabi
	2. jezerni	num.	redni broj od jezero	tisućiti, hiljaditi

Redni su brojevi riječi koje kazuju koliko jedinica treba odbrojiti da se dođe do nekoga predmeta, da se utvrdi koji je po redu u prostoru ili vremenu (Barić i dr. 2005: 214). Potkorpus rednih brojeva u KRj-u donosi osnovne primjere od kojih su svi obilježeni gramatičkom odrednicom *num.* Kako smo već naznačili, u francuskoj se gramatikografskoj i leksikografskoj praksi uobičajilo te riječi ubrajati u razred pridjeva. U KRj-u oni se dosljedno navode kao brojevi, s tim da se u više od 50% slučajeva u dodatnim obavijestima uz natuknicu (v. treći stupac tablice) donosi popratna gramatička obavijest, tj. gramatička definicija, *redni broj od*. U *Rječniku hrvatskoga jezika* ur. Jure Šonje redni su brojevi sustavno obilježeni gramatičkom odrednicom *prid br red*, što se u tumaču kratica objašnjava kao redni broj. Iznimka je tek riječ *prvi* kod koje se donosi odrednica *br prid*, tj. brojevnii pridjev. Ožegov uz redni broj *первый* ne navodi nikakvu gramatičku odrednicu, nego upućuje na *одун*. Isto je i s natuknicama *вмопоў* i *тремуў* koje upućuju na *два*, odnosno *тпу*. *Hrvatski enciklopedijski rječnik* s. v. *prvi* donosi odrednicu *redni broj od jedan*, dok uz natuknicu *други* stoji *red. br. prema glavnom bro-*

ju dva. Natuknica *treći* upućuje na obradbu pod natuknicom *tri*: v. tri. Redni broj *četvrti* nije izdvojen kao natuknica, nego se obrađuje s. v. *četiri*. *Peti* se obrađuje s. v. *pet* s oznakom *redni broj prema glavnom broju pet*. *Slovar slovenskega knjižnega jezika* označava redne brojeve *prvi, drugi, tretji, četrti i peti* odrednicama *štev.* ‘broj’. Jasno se može uočiti da leksikografski priručnici nejednako obrađuju taj podrazred brojnih riječi. Stoga možemo reći da se ne možemo složiti s leksikografskom obradbom ni u jednom od navedenih rječnika: u *Rječniku hrvatskoga jezika* ur. Jure Šonje u gramatičkoj bi definiciji jednostavno trebalo stajati *br red* (oznaka *prid* suvišna je, potvrđeni oblici dostatni su za ilustraciju morfoloških obilježja), dok Ožegov neutemeljeno upućuje na natuknicu *один (первый)* ima prilično razvijenu semantiku pa zaslužuje i samostalnu obradbu). U *Hrvatskome enciklopedijskome rječniku* postupa se nedosljedno: redni brojevi gdje gdje su izdvojeni kao samostalne natuknice (*prvi, drugi, treći*), a gdje gdje takav postupak izostaje (*četvrti*). *Slovar slovenskega knjižnega jezika* navodi samo oznaku *štev.*, a smatramo da je izostala oznaka za podrazred rednih brojeva.

Uzrok takvoj heterogenosti u obradbi nesumnjivo je neriješeno pitanje gramatičkoga statusa rednih brojeva: nije jasno jesu li redni brojevi podrazred pridjeva (s njima su povezani morfološki i sintaktički) ili brojeva (s glavnim su brojevima povezani semantički i tvorbeno). Složit ćemo se s B. Tafrom koja tvrdi da „dok baratao tradicionalnim pojmovima vrsta riječi, dotle redne brojeve ne možemo smatrati pridjevima, nego ih treba ostaviti među brojevima“ (Tafra 1989: 234). Tomu u prilog govori i vrlo dosljedna leksikografska obradba rednih brojeva u KRJ-u: svi su redni brojevi označeni gramatičkom odrednicom *num.*, dometnuta je gramatička definicija (doduše ne uvijek u istom polju rječničkoga članka), a semantička definicija vrlo temeljito bilježi različite službe svakoga pojedinog rednog broja (dakako, ako su potvrđene).

Zbirni brojevi

	NATUKNICA	GRAMATIČKA ODREDNICA	GRAMATIČKA DEFINICIJA	SEMANTIČKA DEFINICIJA
ZBIRNI BROJEVI	dvoje	num.	zb. broj od dva; dvoje	1. dolazi uz imenice koje znače muške i ženske osobe, bez obzira na rod 2. dolazi uz imenice koje znače životinje, a ne zna se kojeg su roda 3. dolazi uz imenice koje imaju samo množinu

	četvero	num. indekl.	/	1. zb. broj od četiri; četvero 2. u svezama (...)
	desetero	num. indekl.	zb. broj od deset	/

Zbirni broj *dvoje* nosi oznaku *num.*, a *četvero* i *desetero* označeni su *num. indekl.* Gramatička definicija *zb. broj od* stoji uz natuknice *dvoje* i *desetero*, dok je u slučaju natuknice *četvero* ta gramatička obavijest dio semantičke definicije. Potvrde za zbirne brojeve *petero*, *osmero* i *devetero* nisu zabilježene. U *Rječniku hrvatskoga jezika* ur. Jure Šonje *dvoje*, *četvero*, *osmero*, *devetero*, *desetero* označeni su kao *s br*, što bi značilo brojevnica srednjega roda. Ožegov navodi natuknice *двоє, трое, четверо, пятеро* s odrednicom *числун. собир.* U *Hrvatskome enciklopedijskom rječniku* riječ *dvoje* obrađuje se s. v. *dva* s odrednicom *zb. broj*. Natuknica *troje* upućuje na natuknicu *tri*, pod kojom se navodi gramatička odrednica *zb. broj*. Brojevnice riječi *četvero* i *petero* nisu izdvojene kao samostalne natuknice, ali u obradbi sadržanoj s. v. *četiri* i *pet* one nose odrednicu *zb. broj*. *Slovar slovenskega knjižnega jezika* označava zbirne brojeve *dvoje*, *troje*, *četvero* i *petero* odrednicama *štev neskl* ‘nesklonjivi broj’. B. Tafra (2005: 48–49) navodi da se zbirni brojevi često rabe kao nepromjenljive riječi jer najčešće dolaze uz zbirne imenice koje su inače nebrojive (*troje unučadi*, *petero djece*). Uz to, ona dodaje da bi se moglo govoriti o dvjema paradigmama, jednoj kada je riječ o osobama (*nas dvoje ovdje sjedimo*) i drugoj za ostale slučajeve (*bez dvoga nema dogovora*). Premda pitanje ostaje i dalje otvoreno, gore navedeni primjer natuknice *dvoje* iz KRj-a potvrđuje svu kompleksnost zbirnih brojeva: semantička definicija jasno luči s jedne strane osobe i životinje te navodi ograničenja u rodu i broju.

B. Tafra (2005: 15) napominje da se brojevni pridjevi i brojevne imenice u gramatikama uporno obrađuju u poglavlju o brojevima, a ne u poglavlju o pridjevima i imenicama kamo po svojim morfološkim i drugim obilježjima pripadaju. Možemo se s time složiti, no ta smo dva podrazreda brojevnih riječi odlučili uvrstiti u ovaj rad kako bismo dobili zaokruženu sliku leksičkih jedinica zabilježenih u KRj-u, a koje znače *brojnost*.

Brojevni pridjevi

BROJEVNI PRIDJEVI	NATUKNICA	GRAMATIČKA ODREDNICA	GRAMATIČKA DEFINICIJA	SEMANTIČKA DEFINICIJA
	dvoj	num.	brojni pridjev od dva	dvostruk, dvojak, dvoji
	četveri	num.	brojni pridjev od četiri	četveri
	peteri	num.	brojni pridjev od pet	peteri
	osmeri	num.	brojni pridjev od osam	čega je osam na broju
	deveteri	num.	/	brojni pridjev od devet
	deseteri	num.	brojni pridjev od deset	deseteri
	dvanajsteri	num.	brojni pridjev od dvanajst	dvanaesteri
	osemnajsteri	num.	/	brojni pridjev od osamnaest
	dvadeseteri	num.	brojni pridjev od dvadeset	dvadeseteri
	četrdeseteri	num.	/	brojni pridjev od četrdeset

Brojevni pridjevi razmjerno su dobro zastupljeni u korpusu KRj-a, a naš odabir obuhvaća njih deset. Redovito su obilježeni gramatičkom odrednicom *num.*, a kao gramatička definicija navodi se izraz *brojni pridjev od*. Razlikuju se jedino po tome u koji se dio rječničkoga članka unosi dodatna gramatička obavijest: u slučaju brojnih pridjeva *dvoj*, *četveri*, *peteri*, *osmeri*, *deseteri*, *dvanajsteri*, *dvadeseteri* ta se obavijest javlja u obliku gramatičke definicije, dok je u pridjeva *deveteri*, *osemnajsteri* i *četrdeseteri* ona dio semantičke definicije. U Šonjinu rječniku *dvoji*, *četveri*, *peteri*, *osmeri*, *deveteri*, *deseteri*, *dvanaesteri*, *osamnaesteri*, *dvadeseteri*, *četrdeseteri* nose gramatičku oznaku *prid br*, tj. brojevni pridjev. U *Hrvatskome enciklopedijskome rječniku* s. v. *dva* obrađuje se brojeva riječ *dvoji* s gramatičkom odrednicom *prid. brojni*. Za razliku od toga, s. v. *četiri* obrađuje se riječ *četveri* (*čtvori*) s odrednicom *m [...] pl. tantum u zn. četiri*.

Brojevni pridjevi *troji* i *petori* nisu obrađeni ni kao samostalne natuknice, ni u okviru natuknica *tri*, odnosno *pet*. *Slovar slovenskega knjižnega jezika* označava brojne pridjeve *dvoj*, *troj* i *četveri* odrednicama *štev.* ‘broj’.

Brojevne imenice

BROJEVNA IMENICA	NATUKNICA	GRAMATIČKA ODREDNICA	GRAMATIČKA DEFINICIJA	SEMANTIČKA DEFINICIJA
	dvojica	f.	/	1. a. par 2. dvoje 3. dvostrukost
	četverica	f.	/	1. četvorica 2. četveropreg 3. ono što u sebi sadrži četiri jedinice
	peterica	f.	/	1. petorica 2. ono što u sebi sadrži pet jedinica
	osmerica	num.	/	brojna (zbirna) imenica za osam muških osoba
	deseterica	f.	/	desetorica, desetero

Oblici *dvojica*, *četverica*, *peterica* i *deseterica* u KRj-u imaju gramatičku oznaku imenice ženskoga roda (*f*). Oblik *deveterica* nije potvrđen; oblik *osmerica* jedini ima oznaku *num.* Osim gramatičke odrednice, u natuknici *osmerica* sadržana je i dodatna obavijest unutar semantičke definicije: *brojna (zbirna) imenica za osam muških osoba*. Smatramo da bi se obradba brojnih riječi u ovome potkorpusu mogla dopuniti unošenjem gramatičke definicije kao što je to učinjeno u primjeru *osmerica*. U *Rječniku hrvatskoga jezika* urednika Jure Šonje *dvojica*, *četverica* i *četvorica*, *peterica* i *petorica*, *osmerica* i *osmorica*, *deseterica* i *desetorica* uvrštene su u razred imenica s oznakom *ž*. *Hrvatski enciklopedijski rječnik* navodi s. v. *dvojica*, *četvorica*, *petorica* gramatičku odrednicu *f* bez dodatnih obavijesti o riječi. Riječ *trojica* ne navodi se ni kao samostalna natuknica niti je obrađena s. v. *tri*. *Slovar slovenskega knjižnega jezika* označava brojne imenice *dvojica*, *trojica*, *četverica* i *peterica* odrednicom za ženski rod *ž*.

Ostale brojevne riječi

PRILOZI	NATUKNICA	GRAMATIČKA ODREDNICA	GRAMATIČKA DEFINICIJA	SEMANTIČKA DEFINICIJA
	dvakrat	adv.	/	dvaput, u dva navrata
	petkrat	adv.	/	pet puta; usp. pet 1. d.
	osemkrat	adv.	/	v. osam puta; usp. osem puti s. v. osem
	jedanput	adv.	/	1. jedanput 2. jednom prilikom 3. napokon, konačno
	dvadesetikat	adv.	/	dvadeset puta

U skupinu ostalih brojevnih riječi ubrojiti ćemo – ne pretendirajući na iscrpnost – nekoliko natuknica koje se u KRj-u označuju odrednicom *adv.* *dvakrat*, *petkrat*, *osemkrat*, *jedanput*, *jenput*. Leksemi koji im odgovaraju u standardnome jeziku također su u rječnicima (*Rječnik hrvatskoga jezika*, *Hrvatski enciklopedijski rječnik*) obilježeni odrednicom za prilog.

Za određivanje statusa brojevnih riječi u KRj-u bitno je utvrditi i stupanj prisutnosti gramatičkoga opisa brojevnih riječi unutar rječničkoga članka. Elementi koji se preslikavaju iz gramatike u rječnik pružaju nam, u okviru gramatičke definicije, dodatnu obavijest o podvrsti brojevne riječi. Te su obavijesti svojevrsna dopuna gramatičkoj odrednici *num.* Međutim, analizom smo utvrdili dvoje:

1. gramatička definicija (ako postoji) nema jasno određeno mjesto u strukturi rječničkoga članka: kadšto se ona navodi nakon potvrđenih oblika, a prije razradbe značenja (*deveti*, *dvoje*, *desetero*, *dvoj*, *četveri*, *peteri*, *osmeri*, *deseteri*, *dvanajsteri*, *dvadeseteri*), a kadšto je ona uklopljena u dio rječničkoga članka koji sadrži semantičku definiciju (*drugi*, *četrti*, *peti*, *osmi*, *deseti*, *četvero*, *deveteri*, *osemnajsteri*, *četrdeseteri*, *osmerica*). Gramatičku definiciju ne nalazimo u natuknica *dvojica*, *četverica*, *peterica*, *deseterica*.

2. gramatička definicija u nekim slučajevima pokriva ujedno i semantičku definiciju: to je uočeno u primjeru *petnadesteri*, *deveteri*.

Na prvi pogled moglo bi se pomisliti da su neke skupine brojevnih riječi obrađene nedosljedno. Takve su na primjer riječi *poldruginadeste*, *poltretnade-*

ste i *poltretnajst* koje nose gramatičku odrednicu *num. Poldrugina* *deste* se definira na sljedeći način: u *adv. službi: dvanaest* i *pol. Poltretnadeste* se potom definira ovako: u *atributivnoj službi: dvanaest* i *pol*, dok se *poltretnajst* određuje definicijom *dvanaest (o novcu)*. Te su brojevne riječi zapravo izvedene iz pridjeva *poldrug* i *poltret*, a opseg i sadržaj rječničkoga članka u njihovu je slučaju uvjetovan količinom i vrstom potvrda u samoj građi.

Sama razradba značenja ne provodi se uvijek na temelju istih kriterija. Ipak, jedno je sigurno: elementi gramatičkoga opisa prodrli su u vrlo visokome stupnju u samo područje definicije. S pravom se može tvrditi da je semantički opis brojevnih riječi iscrpan, s razvedenim metajezikom i u velikoj većini slučajeva precizan (v. četvrti stupac u gore navedenim tablicama). Ako imamo na umu i potanko razrađenu oprimjerbu (rječničke, književne potvrde, potvrde iz specijalnih vokabulara), tada možemo reći da KRj u segmentu opisa brojevnih riječi može poslužiti kao primjer i u izradbi nekih drugih i drugačijih rječnika. Uz to, na primjeru leksikografske obradbe u KRj-u nameće se i zaključak kako brojevne riječi sadrže u sebi čudan paradoks: gramatičku odrednicu dobivaju na temelju morfološkoga kriterija (br. imenica, br. pridjev, tip sklonidbe itd.), a njihov semantizam i uporaba toliko su razvedeni i bogati da imamo potvrdu kako je doista riječ o funkcionalnome razredu – kvantifikatorima.

U Barić i dr. 2005. nismo pronašli brojevne priloge kao zaseban podrazred brojeva. Međutim, u poglavlju o priložima napominje se da „od glavnih brojeva nastaju prilozi načina, mjesta i vremena, i to: *jednom, jedanput, dvaput*, itd. [...] Od realnih brojeva nastaju: *prvo, drugo, treće* itd.“ (Barić i dr. 2005: 275). Jasno nam je da su se te riječi, u našem korpusu *dvakrat, petkrat, osamkrat, jedanput*, nakon provedena procesa aglutinacije u dovoljnoj mjeri osamostalile da se može s pravom govoriti o priložima, ali smatramo da bi ipak bilo dobro zadržati trag o njihovoj značenjskoj povezanosti s riječima od kojih su nastale, u ovome slučaju brojevima. Potvrdu za to daje nam i *Le bon usage* koji izvedenice sa sufiksom *-ment* od rednih brojeva smatra brojevnim priložima (Grevisse – Goose 1988: 943). Kada su u pitanju leksikografski postupci, to znači da bi nakon pridruživanja gramatičke odrednice natukničkoj riječi (odmah nakon potvrđenih oblika u KRj-u) trebalo dati dodatnu obavijest o brojevnome podrijetlu priloga.

Promotrimo li semantičke definicije u svakoj pojedinoj skupini brojevnih riječi (v. četvrti stupac u tablicama), primijetit ćemo da se razradba značenja u KRj-u temelji na sintaktičkome kriteriju, tj. funkciji koju brojevna riječ obavlja u rečenici. Tako se najčešće govori o *imeničkoj službi, atributnoj službi, adverbnoj službi* i *samostalnoj uporabi*. Poznato je da definicija brojeva nije pro-

blematična (Tafra 1989: 225). Međutim, bogatstvo i raznolikost potvrda za brojevne riječi u samoj građi za KRj nesumnjivo su bili jednim od razloga za oslanjanje na sintaktičke kriterije u definiranju značenjâ. Samo tako moglo se pokazati pravo mnoštvo brojevnih riječi te istodobno ilustrirati njihova sintaktička uporaba. S pravom se može tvrditi da se rječnički članci koji za natuknicu imaju koju brojevnu riječ odlikuju visokim stupnjem interferencije semantičkoga i sintaktičkoga kriterija.

Ako smo već utvrdili da je metajezik razveden i opis iscrpan, neki formalni elementi toga opisa nisu, čini se, do kraja definirani. Otuda i nedosljednosti u obilježavanju pojedinih značenja unutar rječničkoga članka: kadšto je to broj-kama, kadšto malim slovima, a kadšto se ta dva načela kombiniraju.

Valja se isto tako zapitati kako postaviti granicu u pridruživanju gramatičke odrednice pojedinim riječima koje su izvedene od brojeva. Vidjeli smo da u slučaju brojevnih imenica i brojevnih priloga prevladava morfološki kriterij, ali za razliku od toga, brojevni se pridjevi promatraju kroz semantičku prizmu te nose odrednicu *num*. Činjenica je da bi valjalo u najvećoj mjeri poštovati zakonitosti jezične znanosti te s mjerom inkorporirati gramatičke elemente u rječnički opis. „Rječnik nije smislena cjelina, a gramatika jest. Cjelovitost je rječnika stoga samo u njegovoj potpunosti, upravo u njezinu stupnju, jer bi taj uvijek mogao biti i viši. Rječnik se stoga sastoji od među se nezavisnih natuknica, zaokruženih svake same u sebi i nanizanih po nekom mehaničkom načelu (...) Gramatika je nasuprot tome ustrojena u poglavlja, odjeljke i točke, raščlanjena je po svojem vlastitom smislu.“ (Katičić 1994: 282). Stoga je pravu mjeru u odnosu *popisa* i *propisa* moguće pronaći, čini nam se, na dva načina: **1. uvođenjem analitičke dvočlane gramatičke odrednice** (takav je primjer Šonjina rječnika koji je po tome blizak i francuskoj leksikografskoj praksi) koja brojevne riječi usustavljuje po morfološkom kriteriju, dok s druge strane vodi računa o semantičkome kriteriju pa svakoj natukničkoj riječi koja u svome semantizmu nosi brojnost atribuirana i drugi dio odrednice, **2. kombiniranjem gramatičke odrednice i gramatičke definicije** (potonja bi gramatičkoj odrednici poslužila kao svojevrsna dopuna) što je načelo zastupljeno u KRj-u. Analitičkoj bi se gramatičkoj odrednici moglo prigovoriti da odveć iskače iz već zadanih okvira tradicionalne gramatike i da se njome napušta gotovo posvećena jednočlana gramatička odrednica: *m, f, impf, pf, adj, adv, prep, conj...* Mi, pak, smatramo da se desetljeća temeljnih i opsežnih jezikoslovnih istraživanja u području semantike ne mogu zanemariti. Jer, ako su najnovije znanstvene spoznaje našle svoju primjenu u rječničkome prikazu na primjer kolokacija (obradba se donosi pod tzv. „nosivom“ ili „temeljnomo“ riječju), ili razmjerno kvalitetna unošenja teorije glagolske valentnosti u rječnike, tada recepcija najnovijih spozna-

ja u području brojnosti i kvantifikacije u leksikografskim krugovima mora postati imperativom. Čak i onda ako se želi da rječnik zadrži tradicionalni oblik, ustroj i namjenu.

4. Rječnička natuknica *Prvi*

Nakon provedene analize leksikografske obradbe brojevnih riječi u KRj-u, ali i u nekim drugim leksikografskim priručnicima, obradili smo redni broj *prvi*. Očekivano velik broj rječničkih potvrda, ali i potvrda iz književnih, povijesnih, nabožnih i pravnih tekstova svjedoči o velikoj čestoti toga rednoga broja.

Nakon potvrđenih oblika (koji jasno govore o morfološkim obilježjima riječi) jasno smo istaknuli gramatičku definiciju *red. br. od* jedan te smo u zagradama dodali znamenku 1. Rimskim smo brojevima naznačili sintaktička ograničenja uporabe riječi (*I. u pridjevnoj uporabi ... II. u imeničnoj uporabi*) jer „rječnik treba osim semantičkih obilježja navesti sintagmatska obilježja leksičke jedinice koja je u natuknici zato što leksičke jedinice ne ostvaruju svoje značenje izolirano nego tek u odnosu s drugim leksičkim jedinicama“ (Tafra 2005: 127). Tako se redni broj *prvi* najčešće nalazi u pridjevnoj službi, a zabilježen je i relativno velik broj potvrda u kojima *prvi* konverzijom dobiva funkciju imenice. Tako je prvi dio rječničkoga članka „rezerviran“ za potvrđene oblike i gramatičku definiciju (gramatički razdjel rječničkoga članka), a tek nakon toga slijedi semantička analiza (semantički razdjel rječničkoga članka) pa se ne bi smjelo dogoditi da podatci iz gramatičkoga dijela (npr. *redni broj od*) zalutaju u semantičkome razdjelu članka (takav je slučaj s rednim brojevima *drugi, četrti, peti, osmi, deseti*).

Spomenimo još da smo višечlane sveze odlučili navesti u okviru značenja na koje se odnose, za razliku od dosadašnje prakse KRj-a po kojoj su se sve takve sveze navodile na kraju rječničkoga članka. Dakako da je navođenje sveza na kraju članka praktično i da olakšava snalaženje korisniku rječnika, ali smatramo da je navođenje sveze pod odgovarajućim značenjem u skladu s „pravilima struke“ i da na odgovarajući način zaokružuje svako pojedino značenje riječi koja se obrađuje.

prvi num (sg. N m. *pervi*, *përvi* B s. v. *antescholanus*, *architectus*, *charta*, *prvi*, n. *pervo*, *përvo* B s. v. *anteloquium*, *prvo*, f. *perva*, *prva*, G m. *pervoga*, *prvoga*, n. *pervoga*, *prvoga*, f. *perve*, *përve* B s. v. *decoloratio*, *prve*, D m. -om, n. *pervomu*, f. *parvoi* *Zrin tov* VIII, A m. *pervi*,

prvi, *pervoga*, *prvoga*, *perva* *Citara* 57, n. *pervo*, f. *pervu*, *prvu*, L m. *pervom*, *prvom*, n. *pervom*, f. *perve*, -i, -oj, I m. -em, *prvim*, n. *pervem*, f. -um, *prvum*, pl. N m. *pervi*, *prvi*, n. *perva*, *f. -e*, G m. -eh, -ih, n. -eh, f. -eh, ih, D m. -em, A m. -e, n. -a, f. -e, L n. -eh, f. -eh, *prveh*, *prve*

Brez diog 103, I m. prvemi; *komp. sg.* N m. perveši X s. v. potis ... potior, prior ... prior, prveši, pervei B s. v. creditor, gornji, J s. v. prior, n. perveše, f. -a, G m. -ega, prvešega, n. pervešega, f. perveše, pervleše, D m. -em, A m. -i, -ega, n. -e, perveše, f. pervešu, L m. pervešem, pervejem, pl. N m. perveši, pervei B s. v. creditor, priores, preveši, perveči, n. -a, G m. -eh, -ih, prvešeh, n. pervešeh, prvešeh, A f. perveše, L m. -eh; *superl. sg.* N m. najperveši, najperveši, najpervei, najpervi, najperva *Vram kron* 3, n. najprveše, f. najperveša, najprveša, najperveja, najperva, naiperva, G m. najpervešega, najpervoga, A m. najpervoga, f. najpervešu, najprvešu, pl. N f. najperve) *redni broj od jeden* (1); *prvi*.

I. u pridjevnoj uporabi:

A. koji dolazi prije koga / čega drugoga u kakvu slijedu (u vremenu ili prostoru);

1.

a. u označavanju vremenskoga razdoblja svjetovne godine. J (s. v. calendae). Od nje [Januša] imenuvan je prvi mesec leta Januariuš. *Vitez raf* 7. Dano vu Zagreb Gradu, našem Biškupskom dan 1 Rožnaka 1822. *Verh VI*.

b. u označavanju vremenskoga razdoblja crkvene godine. Gđa ne slobodno svadbe služiti. Od perve nedeļe Adventa do Treh Kraļev. *Kraj* 26. Perva korizme nedeļa. *Mulih prod IX*.

c. u svezi Perve Kvatre četiri tjedna posta i molitve u godišnjem liturgijskom ciklusu. Perve Kvatre, po tretje Nedeļe Adventa hode. *Kraj* 46.

2.

a. koji se dogodio, pojavio prije koga / čega drugog. H (s. v. crepundia), J (s. v. primus ... prvi, pred kojem nigdo ne), X (s. v. prior ... primus). Pervi zrok kraļeve dostojnosti zbantunima grieh, poimene gđa bi što okornimi rukami na našega poglavnika posegel. *Perg* 21. Molitve ... kak je ... bišup zagrebečki ...

po mene dopustil vu perveh slovenskeh knjižicah štampati. *Kraj* 11. Ovaj Aleksu prvu noć svadbeni prsten svoj i pojas zručī. *Brez al* 3. Ovo je moj prvi čin, kojega ... nisem vučinil. *Brez diog* 94. Velkomešnak grozje na tañeru nosi, malkomešnak pervo žuto lisje kosi. *Krl* 110.

b. koji je što učinio prije koga drugoga ili bio imenovan kime prije koga drugoga. B (s. v. creditor ... vu naplaćanu pervei, priores ... mi pervei pojdemo). Cekropš vu gerčkom orsaže Atenski varaš načinil je i prvi kral onde jest bil. *Vram kron* 6. Znaš li me tvojega prvoga služicu, komu si vnogokrat zelenu kiticu ... prineslo tja k licu. *Noć vij* 44. Sveti Peter Damjani ... najpervešega s. evangeliuma nazvestitela, imenuje s. Andraša apostola. *Švag I*, 2. Vu čem [podigañu špitala], ako Škerlcu bila je vsebujna hvala ... da prvi početik i nagovoritel bil je tak hasnovitoga nevoļnomu človečanstvu dela. *Vitez raf* 4. Od bogcov sedmero sem prvi javil se. *Domj prov* 6.

c. u svezama najditel ~ tvorac. B (s. v. architectus 3 ... najditel prvi govoreña po prilikah vnogoga); ~ kamen isto što temeljni kamen s. v. kamen 6. 13. dan Klasna vu Berolinu ... postavlin je prvi kamen za veliku cirkvu katolikov. *Prid kron* 13; ~ krat / put prvi put; *usp.* prvokrat, prviput. P (s. v. ager novalis ... celina prvi krat orana 37). Matek dobil je od Petra 1/4 oneh penez z kojemi je Peter došel bil prvi put igrat. *Šil* 295. Prvi put sem štimal, da se svade. *Brez mat* 14; ~ mučenik isto što prvomučenik. J (s. v. protomartyr); ~ pričetek *ishodište, počelo*. P (s. v. elementa ... prvi pričetki čese god na svetu; elementi 14); prva pravica v. pravica; ~ vučenik isto što prvovučenik. B (s. v. antescholanus).

d. izr. to su mi prvi glasi to prvi put čujem. To su mi prvi glasi. *Brez mat* 5.

3.

a. koji je bio u početku, početni, prvotni, najraniji; usp. prvobiten. B

(s. v. architectus 4 ... početnik i zmisli-
tel najpervei zločina ili zločinstva; noć
... večer ... o perve večerke, nadslo-
ga pĕrvi stvor ... i jesu čitiri, z kojeh
svet je složen. ogeñ, zrak, zemļa, vod),
P (s. v. luna corniculata ... pĕrvi ali po-
sledñi četertak meseca kada je rogast
12), X (s. v. concubius). Gde su vezda
keršćenici, ki bi takova i tolika za ime
Krištuševo podnesti terpeti, kako stara i
perva vremena, devojke i detca ... moku
i smert terpeli jesu. *Vram post* B, 118.
Ovomu dvojemu čislu je pĕrvi početek,
pred četiri sto i trideseti leti, S. Domi-
nik. *Kraj* 172. Ne pristoji se ... vu le-
nosti, vmanguvañu i želuca napuñavañu
pervu mladost potrošiti. *Gašp* IV, 377.
Od sladke domovine koju od perve mla-
dosti moje do danas goruče ljubim ... ni-
kakve radostne ... glase čuti mogel je-
sem. *Maj gaju* 298.

b. koji je osnovni, elementarni. H
(s. v. diak perve škole). Ja hodim vu per-
vešñu narodnu [školu]. Ich besuche die
Hauptnationalsschule. *Nem jez* 278.

**c. bibl. u svezama ~ človek prvi čo-
vjek kojega je stvorio Bog.** Adam i Eva
najperva človeka besta stvorjena. *Vram*
kron 3. Prispodobnem zakonom ... ne
mogel pervoga človeka Adama prevari-
ti sam po sebe. *Kraj* 19; ~ greh grijeh
koji ljudski rod nosi od prvoga čovje-
ka Adama, istočni grijeh. Osloboženo
je vse človečansko pokoleñe od pervo-
ga narodnoga greha. *Nadaž* 46. Mi smo
se vu prvom grehu ... narodili. *Mul šk*
24; prva duguvaña isto što ~ III. B. Duh
vzeme z sobum sedem drugeh duhov ...
i bivaju onomu človeku posledña dugu-
vaña gorša od perveh. *Evang* 39; prva
mater ona od koje svi ljudi potječu, pra-
roditeljica, pramajka. O Boga vredna
kči ... perve matere naše Eve pobolšañe.
Habd zerc 182; ~ otec onaj od kojega svi
ljudi potječu, praroditelj, praotac. Hoću
ja vse narode ... vkup spraviti ... od per-
voga oca Adama, tja do zadñega. *Zagr*
I, 6; ~ roditeli oni od kojih svi ljudi po-
tječu, praroditelji. Adam i Eva pĕrvi ro-
diteli. *Mul hr* XXIIa.

4.

**a. koji je bio prije, u prošlosti, dav-
no: prethodni, prijašnji, prošli; stari (v. i
negdašnji, prvešnji).** B (s. v. decoloratio
... pĕrve farbe pogubleñe). Kuda bismo
kušali Drave tečenje na ñe navadno i per-
vo mesto nagnati. *Listine (Čakov)* 287.
Hote [k svetomu Jožefu] vsi koi ste vu
kakveh goder betegah postavljeni ... on
vas hoće zvraciti i pervo povernuti zdra-
vje. *Švag* I, 248. Samo more videt vsaki
cvet jen perve dike trak. *Rak pes* 2.

**b. u svezi povraćati se na prve reči
v. povraćati se; povraćek na prve reči. v.
povraćek.**

5.

**a. onaj koji dolazi neposredno na-
kon (koga, čega), idući, sljedeći.** Hotih
tulikajše, da je ovo moje delo parvoi pod
bogom na pošteñe včiniño: to je to pre-
blaženoj divici Marii materi božjoj. *Zrin
tov* VIII.

**b. u svezi vu pervoi prilike što je pri-
je moguće.** Hoću ... vu pervoi prilike
spovedati se. *Fuč* 424.

**6. koji je u izvornom, netaknutom
obliku.** B (s. v. apodos ... glas ... pope-
vañe kokotca, mladoga, jošće nezrelo,
pervo i neskladno, charta ... list pĕrvi,
od nikoga jošće ne prepisan). Prvu tvu
lepotu, prvu dobru voļu, lepo belo telo
daješ jesti molu. *Noč viž* 47. *fig.* [Devi-
ce] kakti vu prvom cvetu pokošene je
srečna smert vu nebeski cvetñak zasaki-
la. *Gašp* I, 890.

7.

**a. koji dolazi prije čega drugog u
kakvu konvencionalnome slijedu.** H
(s. v. kapitan pervoga šerega, pĕrvi, pĕrvi
v kakvom redu ali duguvañu), B (s. v. a
est litera prima alphabeti. Perva poštuba,
slovočetka, anteloquium ... pĕrvo govo-
reñe ili napre govoreñe, najpervo mesto
govoreña, anteloquor ... napre ili per-
vi govorim). Pĕrvi tituluš (*naslov*). *Perg*
11. [To] svetoga pisma prve kñige staro-
ga teštamentuma u drugom delu svedo-
će. *Bel prop* 82. Spev prvi (*naslov*). *Henr*

177. Ova tri perveći porezi [š 7] spadaju na katolike koji se ravnaju poleg Gregurovskoga kalendara. *St kol* (1866) 25.

b. ona od deset Božjih zapovijedi koja prethodi svima drugima, prva Božja zapovijed. Perva božja zapovjed ovak zapoveda: Veruj Boga pravoga, stvoritelja sveta, jednoga vu božanstve, a trojega vu trojstve. *Petret* 220. Kaj hoće perva zapoved? ... Prokliña ... poštuvañe... kriveh bogov. *Mul pos XXXII*.

c. u svezi prva stran prvi dio. Vu pervoj strane toga Decretoma budemo govorili, od početka vugerske plemenščine. *Perg* 11. Perva stran. Adamovo stvorjenje i greh (*naslov*). *Habd ad* 2. Tak i ja vu ove prve strani, koju ti pred oči postavļam, jesem se vučil. *Zagr* I, III. Stran perva (*naslov*). *Krist žit* I, 1.

8. koji je prethodno spomenut u tekstu. A smerti veće ne bude, ni javka, ni kriča, ni bolesnosti ... ar su perva prešla i odešla. *Vram post* A, 7. Perva su naturalaska, druga zaiskana [duguvaña]. *Habd zerc* 1. Romančov groff starac z pervum zapoveda, Potemkin pak z drugom, kako se poveda. *Mal isp* I, 40. Matiaš i prvi (*naslov*). *Brez mat* 7.

9. koji se pojavljuje prvi u odnosu na promatrača, prednji; usp. predñi. H (s. v. kožica zverhu najbližñe, ali perva, kraj prvi hiže, ladje prvi kraj, lasi prvi mehki, kteri ženam rugani vise), J (s. v. prior). Persa moraju široka i gorña stran perveh nog jaka biti, ar drugač slaboga pastuha znamenuje. *Živinvač* 1.

B. koji dolazi prije koga / čega drugo u kakvoj hijerarhiji.

1. koji se izdvaja po svome značenju, koji je važniji od drugih; usp. poglavit, najveksi. B (s. v. antepono ... deržim, preštimaвам koga za pervešega, princeps), X (s. v. capio ... principalis). Govoraše ... k zvanim ... gledajući kako su perva mesta obirali. *Vram post* B, 212. Morebiti i takoveh ne manka ... ki štimaju, da im je vse dužno ... perva mesta, posteļe. *Habd ad* 1122. [Lubiteļ Boga je] zadovoljen na zadñem

kak na prvom mestu. *Kempiš* 136. Dozovi težake, ter im daj platču počemši od zadneh do perveh. *Ev* 37.

2. koji je prijeko potreban, primarni. Iz hasne navuka, kakti je perva hasen: da se ovak sela i varaši od krive vere obćuvaju. *Mul šk* 4. Vsa koja vam ... zveličeña svetujem vu tem se zaderžavaju da vi vaše pervo i najosebujneše terseñe na zveličeñe vaše ravnate. *Krist blag* II, 32.

3. koji se ističe po svojoj časti ili funkciji. B (s. v. navučitel ... navučitel med pervemi). Jožua vmre i po ñem posta sodec prvi Židovskoga ali Izrael-skoga luctva Otoniel. *Vram kron* 7. Vseh martirov prvi glavlar [je] Šteffan sveti. *Magd* 64. Ova ista [stalnost] ñega [je] zvisila na pervu ... vu orsagu ovom čast. *Kerč najvr* 5. Apatekar, prvi šenator. *Cepel* 131.

4. koji je bolji, važniji od drugoga. X (s. v. potis ... potior). Bude ... jeden od drugoga preštimañeše i pervejše mesto imal. *Matak* I, 7.

5. koji je najvažniji; usp. poglavit. B (s. v. antistes ... duhovni poglavlar ali najpervei i najpoglavitei redovnik, biškup, opat ..., starešina, glavlar, apprimus ... ravno najpervei i najpoglavitei, vnogo pervei, cardinalis ... najveksi, najpervei, princeps ... najpervešemu biti). Kaj bi ja voļu na ... stališ odlučenu, kaj pri vsakom dobrom mladencu najprveša skrb biti mora, za grehotu držal. *Velikov* 83. Vaše perve misli i skerbi bi morale biti na zadobleñe kraļevstva nebeskoga. *Krist blag* II, 139.

II. u imeničnoj uporabi.

A. (sg. m.):

1. onaj koji komu prethodi, prethodnik, preteča. Ništarmañe vsaki lehko bude spoznal da ja nisem po pervešeh tragu kakti ovca za ovcami drugemi slepečki išel. *Domin* V.

2.

a. onaj koji je ugledan, plemenita roda, uglednik, plemenitaš, prvak.

B (s. v. prior ... perveši), J (s. v. prior ... perveši, pervei), X (s. v. prior ... prior). Perveši primorani jesu nekoja isplatiti, kojem vendar krajevska miloserdnost mnogo je oprostila. *Prid kron* 31. Dal je on poglavnikom i vojvodam i pervešem iz Galileje večerju. *Ev* 255.

b. *onaj koji je najviši po časti, položaju.* B (s. v. gornji ... pervei, starei).

c. *(vjerojatno) model.* Kip, iliti drugoč zmalano delo iz pervoga, redko krat je tak lep kakoti je prvi. *Šim sl* 16.

B. *(pl. n.) crkv. perveša prve stvaru, ono što se najprije događa u čovjekovu životu, za razliku od posljednjih stvari.* Onda ... vlezneju, ter stanuju onde, i poslednja ovoga človeka bivaju gorša od pervešeh. *Ev* 48.

5. Zaključak

Analizom korpusa brojevnih riječi u KRj-u utvrdili smo da se gramatičkom odrednicom *num.* označuje iznimno bogat zaseban razred brojevnih varijantno-sinonimnih leksema. U potkorpusima brojevnih riječi ta se odrednica bilježi uglavnom sustavno, tek nešto rjeđe uočene su nedosljednosti u opisu. U leksikografskoj obradbi toga razreda prevladava morfološki kriterij, ali se uvođenjem gramatičke definicije u rječnički članak u velikoj mjeri vodi računa i o kategoriji brojnosti koja određuje semantizam brojeva.

O uočenim pravilnostima u leksikografskoj obradbi brojeva u KRj-u, ali i o ponekim nedosljednostima svakako će trebati voditi računa pri obradbi brojevnih riječi koje se nalaze dalje u abecedi (*tri, šest, sedam* i njihove izvedenice).

Opis brojevnih riječi ovime nije dovršen: predstoji tek načiniti opsežan popis brojevnih riječi koje bi se potom promotrile s leksikološkoga, fonološkoga, etimološkoga i drugih aspekata. Imajući u vidu bogatstvo građe KRj-a u tome leksičko-gramatičkome razredu, vjerujemo da bi rezultati takva istraživanja pridonijeli afirmaciji jednoga bitnoga dijela hrvatske povijesne leksikografije te istodobno u velikoj mjeri riješili probleme koji još stoje pred standardnom leksikografijom. Povrh svega, takvim bi se opisom upotpunila analiza mozaika trostoljetnoga kajkavskoga književnojezičnog izričaja.

Literatura:

ARRIVÉ, MICHEL; FRANÇOISE GADET; MICHEL GALMICHE 1986. *La Grammaire d'aujourd'hui: guide alphabétique de linguistique française*. Paris: Flammarion.

АПРЕСЯН, Ю. Д. 1986. Интегральное описание языка и толковый словарь. *Вопросы языкознания*, 2, 57–70.

BARIĆ, EUGENIJA i dr. 2005. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.

- BROZOVIĆ, DALIBOR; PAVLE IVIĆ 1988. Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski. Izvadak iz 2. izd. *Enciklopedije Jugoslavije*. Zagreb.
- COLLIGNON, LUCIEN; MICHEL GLATIGNY 1978. *Les dictionnaires. Initiation à la lexicographie*. Paris: CEDIC.
- DUBOIS, J.; G. JOUANNON; R. LAGANE 1994. (¹1961.) *Grammaire française*. Paris: Larousse.
- FINKA, BOŽIDAR 1984. Opis obradbe i upute za služenje rječnikom. *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. Knjiga prva, sv. 1, A–Cenina. Zagreb: JAZU.
- GREVISSE, M.; A. GOOSE ¹²1988. *Le bon usage*, Paris-Louvain: De Boeck-Duculot.
- Hrvatski enciklopedijski rječnik*. 2002. Ur. Ranko Matasović, Ljiljana Jojić. Zagreb: Novi Liber.
- JEMBRIH, ALOJZ 1996. Hrvatskokajkavski školski udžbenici. *Kajkaviana croatica*. Ur. Alojz Jembrih. Zagreb: Družba Braća Hrvatskoga zmaja – Muzej za umjetnost i obrt; Donja Stubica: Kajkaviana, 143–159.
- KAČIĆ, MIRO 1994. Rječnik i gramatika. *Filologija*, 22–23, Zagreb, 297–302. *Kajkaviana croatica. Hrvatska kajkavska riječ*. 1996. Glavni i odgovorni urednik Alojz Jembrih. Zagreb: Družba Braća Hrvatskoga zmaja – Muzej za umjetnost i obrt; Donja Stubica: Kajkaviana.
- KATIČIĆ, RADOSLAV 1994. Leksikografija i gramatika. *Filologija*, 22–23, Zagreb, 281–286.
- Le Nouveau Petit Robert de la langue française, dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*. 2007. Nouvelle édition millésime. Paris: Dictionnaires Le Robert.
- MRAZOVIĆ, ZORA; PAVICA VUKADINOVIĆ 1990. *Gramatika srpskohrvatskoga jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest.
- ОЖЕГОВ, СЕРГЕЙ ИВАНОВИЧ; НАТАЛЬЯ ЮЛЬБЕНА ШВЕДОВА 1993. Толковый словарь русского языка. Москва: Азбуковник.
- RAGUŽ, DRAGUTIN 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: Medicinska naklada.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1880.–1976. I–XXIII. Zagreb: JAZU.
- Rječnik hrvatskoga jezika*. 2000. Ur. Jure Šonje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krležje – Školska knjiga.
- Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. 1984.–2006. I–X (A–Poniznomolben). Zagreb: JAZU – Zavod za jezik IFF.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*. 1997. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

- ŠOJAT, ANTUN 1970. Kratki navuk jezičnice horvatske (Jezik stare kajkavske književnosti). *Kaj*, III, 2, 81–91.
- TAFRA, BRANKA 1989. Što su brojevi? (gramatički i leksikografski problem). *Rasprave Zavoda za jezik*, 15, Zagreb, 219–237.
- TAFRA, BRANKA 2005. *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga.
- TESNIÈRE, LUCIEN 1959. *Eléments de syntaxe structurale*. Paris: Klincksieck.
- TEŽAK, STJEPKO; STJEPAN BABIĆ 1992. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga
- ZEČEVIĆ, VESNA 1998. Varijantnost leksema kao leksikografski problem. *Filologija*, 30–31, Zagreb, 403–409.
- ZGUSTA, LADISLAV 1991. *Priručnik leksikografije*. I. izdanje [prijevod]. Sarajevo: Svjetlost.
- ZNIKA, Marija 2002. *Kategorija brojivosti u hrvatskom jeziku*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Lexicographic Status of Numbers in the Dictionary of Croatian Kajkavian Litterary Language

Summary

The paper considers and analyses the status of numbers in the *Dictionary of the Croatian Kajkavian Literary Language*. A representative list of numbers treated in the *Dictionary* is drawn up. The presence of *elements of grammatical description* is also discussed, as well as *their consistent incorporation*. The elements of number definition and its coherence are also analysed.

Ključne riječi: kajkavsko narječje, leksikografija, vrste riječi, brojevi

Key words: Kajkavian dialect, lexicography, parts of speech, numbers